

LÉPÉSEK PROGRAM

KÜZDELEM
A HÁTRÁNYOS
MEGKÜLÖNBÖZTETÉS
ELLEN

LÉPÉSEK PROGRAM:
küzdelem
a hátrányos megkülönböztetés ellen

Békéscsaba, 2009

Szerkesztő: Ignác Beáta

Szerzők: Czeglédiné Kovács Ágnes, Gerard Quinn – Theresia Degener,
dr. Hegedüs Judit Veronika, dr. Hegedüs Lajos, Ignác Beáta, Laczky István,
Szöllősiné Földesi Erzsébet

Borítóterv és nyomdai előkészítés: Hantos Eszter Katalin

Kiadja: a Mozgáskorlátozottak Békés Megyei Egyesülete, valamint
partnerszervezete, a BICE-BÓCA Alapítvány a Mozgássérült Gyermekekért

5600 Békéscsaba, Kölcsey út 27.
Telefon: 06-66/325-014
Telefax: 06-66/439-968
E-mail: informacio@mkbme.hu
Internet: www.mkbme.hu

1032 Budapest, San Marco u. 76.
Telefon: 06-1/388-2388
Fax: 06-1/454-1144

E-mail: bicebocaalapitvany@gmail.com
Internet: www.bicebocaalapitvany.hu

A kiadásért felel: Czeglédiné Kovács Ágnes

Nyomás és kötés: Sotaprint
Felelős vezető: Takács Ferenc

A kiadvány a „Lépések Program” a fogyatékossgal élő emberek jogainak fejlesztéséért és érvényesítéséért projektet mutatja be. A projekt a Civil szervezetek és az antidiszkriminációs törvény végrehajtása című, valamint az Átmeneti Támogatási Program keretében meghirdetett pályázat eredményeként valósult meg. Kedvezményezett a Mozgáskorlátozottak Békés Megyei Egyesülete, valamint a BICE-BÓCA Alapítvány a Mozgássérült Gyermekekért.
Szerződésszám: 2006/018-176.03.01.0004

A projektet támogatta az Európai Unió és a Magyar Köztársaság.

LÉPÉSEK PROGRAM:

küzdelem a hátrányos megkülönböztetés ellen

Mindenkinek joga van az esélyegyenlőséghez! Az Európai Unióban alapvető jog a tisztességes bánásmódhoz való jog. Egy adott személy nemén, korán, fogyatékoságán, etnikai vagy faji hovatartozásán, vallásán, hitén vagy szexuális beállítottságán alapuló hátrányos megkülönböztetése törvénybe ütköző cselekedetnek számít. Megtörtént-e Önnel, hogy úgy érezte: kora, fogyatékosága miatt nem tölthetett be egy állást? Érte-e Önt sértő, megalázó bánásmód vagy zaklatás? Tapasztalt-e olyat, hogy az Ön jelenlétében valakit az említett okokból tisztességtelen bánásmódban részesítettek? Utasította-e Önt valaki arra, hogy hátrányos megkülönböztetést alkalmazzon? Minden embernek ismernie kell az egyenlő bánásmód elvéről szóló jogait és kötelezettségeit, valamint az ezek érvényesítésére rendelkezésre álló jogi eszközöket. A zaklatást, a diszkriminációt, a megtorlást nem szabad szó nélkül hagyni.

Diszkriminációellenes irányelvek

Az Amszterdami Szerződés 6. cikke kimondja, hogy az Európai Unió „*a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok és az alapvető szabadságok tiszteletben tartása és a jogállamiság elvein alapul, amely alapelvek közösek a tagállamokban*”. A tagországok 1997-ben a 13. cikk bevezetésével kibővítették az unió lehetőségeit: a Közösség hatáskörében „*megfelelő intézkedéseket tehet a nemi, faji vagy etnikai származáson, valláson vagy meggyőződésen, fogyatékoságon, koron vagy szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetés leküzdésére*”. A 13. cikk beillesztését követően a Bizottság „diszkriminációellenes csomagra” tett javaslatot, amely közösségi cselekvési tervet, továbbá az egyenlő bánásmód elvéről, valamint annak a foglalkoztatásban való alkalmazásáról szóló irányelvet foglalta magában.

A 2000-ben elfogadott irányelvek megtiltják a vallás vagy meggyőződés, fogyatékoság, életkor, illetve szexuális irányultság alapján megvalósuló hátrányos megkülönböztetést, zaklatást, illetve megtorlást a foglalkoztatás és a képzés területén. Ezenfelül megtiltják a származás miatti diszkriminációt a foglalkoztatásban és az ehhez kapcsolódó területeken, így a képzésben, a társadalombiz-

tosítás és a szociális juttatások – beleértve a lakhatást és az egészségügyi ellátást –, valamint az árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés terén. Az irányelvek elfogadásakor számos európai ország rendelkezett már diszkrimináció elleni jogszabályokkal. Az irányelvek elsősorban azért születtek, hogy következetes jog- és kötelezettségrendszer állítsanak fel az Európai Unióban. Ez azt jelenti, hogy mindazoknak, akiket diszkrimináció, zaklatás vagy megtorlás ér, most már van hová fordulniuk sérelmükkel, a hátrányos megkülönböztetést elkövetők pedig felelősségre vonhatók. Ám az, hogy mindez milyen módon valósul meg, országonként változik. Minden állam szabadon, saját maga döntheti el, hogy a diszkriminatív gyakorlat ellen bírósági – például büntetőjogi vagy polgárjogi – eljárás révén, vagy közigazgatási úton lehet panaszt tenni. A kormányok azt a megoldást is választhatják, hogy a megbékélést ösztönzik, és olyan rendszert hoznak létre, amely a bírósági eljárás helyett tárgyalásos úton rendezi a tisztességtelen bánásmód miatt indított ügyeket. Az irányelvek mindnyájunkra hatással vannak. Érvényesülésük azon is múlik, mennyire vagyunk tisztában az általuk biztosított jogainkkal és kötelezettségeinkkel, valamint azokkal az eljárásokkal, amelyek a diszkrimináció áldozatait a panasztétel során hivatottak segíteni.

Az Európai Unióban a munkaadókat egyre jobban érdekli a sokszínűség. Nemcsak azért, hogy megfeleljenek a jogi előírásoknak, hanem azért is, mert a sokszínűség számtalan hasznot hoz a vállalkozások számára. A sokszínűségi politika a vállalatok azon átfogóbb stratégiájának részét képezheti, amelynek célja a humán tőke gazdagítása, a kreativitás és az innováció ösztönzése, a vállalat hírnevének növelése, valamint a jó vállalati imázs kialakítása. A kulturális sokszínűség ügyének felkarolásával a munkaadók hozzáférhetnek a nem hagyományos munkaerő-tartalékokhoz, vonzóbbá teszik a vállalatot a munkavállalók számára, ez pedig segíti őket az értékes munkaerő toborzásában és megtartásában. De a munkaerő sokszínűsége az üzleti kapcsolatok szempontjából is előnyt jelent, mivel megkönnyíti a multikulturális és globális piacokon a megrendelőkkel, szállítókkal, részvénytulajdonosokkal és más érdekelttekkel folytatott tárgyalásokat. Diszkriminációmentes munkahelyi környezetet biztosítva a vállalatok pénzt takaríthatnak meg: nem kell emiatt perek, nagy munkaerő-fluktuáció és hiányzások magas költségeivel számolniuk. Ezért az egyenlő bánásmód elvéről, valamint annak a foglalkoztatásban való alkalmazásáról szóló irányelvben lefektetett jogi követelmények eszközül szolgálnak annak elősegítéséhez, hogy a vállalatok éljenek a sokszínűség jelentette előnyökkel.

A hátrányos megkülönböztetést tiltó előírások a magán- és a közsféra minden munkaadójára és alkalmazottjára vonatkoznak. A munkaadóknak a foglalkoztatói gyakorlatukat felülvizsgálva gondoskodniuk kell arról, hogy se közvetlen, se közvetett diszkriminációt ne kövessenek el a foglalkoztatási szerződés egyetlen fázisában sem. Azaz a felvételtől egészen a szerződés megszűnéséig az egyenlő elbánás elve szerint járjanak el. A munkavállalóknak és a különböző intézmények dolgozóinak is tilos hátrányos megkülönböztetést alkalmazniuk. Vigyázniuk kell arra, hogy a jogszabályok előírásainak és szellemének egyaránt megfeleljenek, mivel a diszkriminatív módon eljáró magánszemélyek ellen is indítható eljárás.

Minden európai uniós munkaadónak kötelessége, hogy kiküszöbölje munkahelyéről a származáson, valláson vagy meggyőződésen, fogyatékoságon, koron vagy szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetést. A munkaadó feladata ezért, hogy

- ▶ megvalósítsa az egyenlő bánásmód elvét a foglalkoztatás és a képzés területén származásra, vallásra vagy meggyőződésre, fogyatékoságra, korra és szexuális irányultságra való tekintet nélkül;
- ▶ megtegye a szükséges intézkedéseket a fogyatékos személyek igényeihez való ésszerű alkalmazkodás érdekében. Ezen belül gondoskodni kell arról, hogy a fogyatékos munkavállalók foglalkoztatása és képzésben történő részvétele megvalósítható legyen, hacsak ez nem hárít aránytalanul nagy terhet a munkaadóra;
- ▶ egyenlő hozzáférést biztosítson a foglalkoztatáshoz (beleértve a kiválasztási kritériumokat és a felvételi feltételeket), a szakmai eligazítás összes típusához és szintjéhez, a szakképzéshez, szakmai továbbképzéshez és átképzéshez (hozzávéve a gyakorlati munkatapasztalatot), valamint a dolgozók vagy munkaadók szervezeteiben való tagsághoz és részvételhez;
- ▶ azonos értékű munkáért minden vonatkozásában és feltételében egyenlő díjazást biztosítson. Azok a vállalatok, amelyek munkakör-besorolási rendszert használnak a fizetés meghatározására, a rendszer alapjául szolgáló kritériumokat mindenkire egyformán kell alkalmazniuk származásra, vallásra vagy meggyőződésre, fogyatékoságra, korra és szexuális irányultságra való tekintet nélkül.

A diszkriminációellenesség területén az EU intézkedésének fókuszja sok éven keresztül a nemzetiségi hovatartozás és a nem alapján történő megkülönböztetés megelőzésére irányult. 1997-ben a tagállamok azonban egyhangúlag jóváhagyták az Amszterdami Szerződést. Ennek 13. cikkelye új hatáskörrel ruházta fel a Közösséget a nem, faj vagy etnikai származás, vallás vagy hit, fogyatékoság, kor vagy szexuális beállítottság alapján történő diszkrimináció legyőzésére. Amióta az Amszterdami Szerződés 1999-ben érvénybe lépett, a diszkriminációellenesség területén az alábbi új EK-törvények, illetve irányelvek léptek hatályba: faji egyenlőségről szóló 2000/43/EK sz. irányelv, valamint a foglalkoztatási egyenlőségről szóló 2000/78/EK sz. irányelv. A 2000/43/EK sz. tanácsi irányelv megvalósítja az emberek közötti fajra vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvét, a 2000/78/EK sz. tanácsi irányelv pedig a foglalkoztatás és munkavállalás területén teremt általános keretet az egyenlő bánásmód számára. A faji egyenlőségről szóló irányelvvel azonos rendelkezéseket tartalmaz a diszkrimináció és a zaklatás fogalmáról, mások diszkriminálásra és becsapásra utasításának tiltásáról, a pozitív intézkedésről, a jogorvoslat jogairól, valamint a bizonyítás terhének megosztásáról. Megköveteli az alkalmazottaktól: elfogadható helyet biztosítsanak a szóban forgó munkakör ellátására képesített fogyatékosággal élő személynek, hogy részt vehessen képzésen vagy fizetett állásban. Ugyanakkor megenged bizonyos korlátozott kivételt az egyenlő bánásmód elve alól, például ott, ahol meg kell őrizni egy vallási szervezet erkölcsi világképét, vagy ahol egy munkaadó a felvételhez jogosan előírja egy alkalmazottnak, hogy egy bizonyos korcsoportba tartozzon.

Küzdelem a fogyatékos emberek hátrányos megkülönböztetése ellen

A Mozgáskorlátozottak Békés Megyei Egyesülete együttműködve a Bice-Bóca Alapítvánnyal a Mozgássérült Gyermekekért a Civil szervezetek és az antidiszkriminációs törvény végrehajtása című, valamint az Átmeneti Támogatási Program által finanszírozott pályázati felhívás eredményeként valósította meg a „Lépések Program” a fogyatékosággal élő emberek jogainak fejlesztéséért és érvényesítéséért projektet. A program 2008. október elsejétől 2009. szeptember 30-ig tartott. A projekt azt a célt szolgálta, hogy fellépjünk a fogyatékosággal élő emberek hátrányos megkülönböztetése ellen, továbbá tegyünk a jogaik érvényesítéséért. Legfőbb feladatunknak azt tekintettük, hogy segítsük, képessé tegyünk és tudatosítsuk a fogyatékosággal élő emberekben: nekik is joguk van a diszkrimináció nélküli élethez, a jogorvoslathoz. Tapasztalataink szerint a sérült

emberek ma még nem tudnak élni, illetve nincsenek tisztában alapvető jogaikkal, így hátrányos megkülönböztetésben részesülnek.

A fogyatékos emberek a legtöbb esetben azt sem tudják, hogy jogsérelem éri őket. A hátrányos megkülönböztetésből, a jogérvényesülés hiányából eredő kritikus élethelyzetért nagyon sokszor saját magukat hibáztatják. A panaszokat sehol nem foglalják írásba, így az elkövetett jogsérelmekről, az elkövetőkről kevés adat áll rendelkezésre.

A diszkrimináció elleni küzdelem elősegítése érdekében az alábbi tevékenységeket és szolgáltatásokat valósítottuk meg:

- ▶ jogi segítségnyújtás;
- ▶ szolgáltatások közvetítése;
- ▶ tudatosság növelése (nyilvánosság és a diszkrimináció által érintettek tájékoztatása), hiszen a diszkrimináció legtöbb áldozata nincs tudatában jogainak, valamint annak, mit tehet, hová fordulhat segítségért;
- ▶ esélyegyenlőségi koordinátorok képzése (információ- és segítségnyújtás, felvilágosítás az alternatív megoldások és a párbeszéd elősegítése érdekében);
- ▶ szakmai képzések, előadások a diszkriminációt „elkövetők” részére (egészségügy, oktatás-képzés, foglalkoztatás, rehabilitációs szolgáltatások területéről);
- ▶ konzultáció (fogyatékossgal élő személyekkel, érdekérvényesítő szervezetekkel);
- ▶ diszkriminációs esetek feltárása, nyilvántartása;
- ▶ tájékoztató, információs anyagok, kiadványok készítése;
- ▶ szervezetfejlesztés;
- ▶ nyilvánosság biztosítása.

Az egy évig tartó projekttől komoly eredményeket vártunk:

- ▶ a hátrányos megkülönböztetéshez, diszkriminációhoz „szokott” társadalmi gondolkodásmód formálásában történjék változás;
- ▶ a diszkrimináció által érintett fogyatékos emberek részére nyújtott képzések, felvilágosító kiadványok és szolgáltatások képessé tegyék az egyént a jogérvényesítésre.

Elért eredmények:

- ▶ 10 helyett 14 fogyatékossgal élő, illetve érintett személyt – a program megvalósulását veszélyeztető fluktuáció megelőzése céljából – képeztünk ki esélyegyenlőségi koordinátornak, szakmai felkészítésük speciális képzés során valósult meg;
- ▶ 24 fogyatékossgal élő ember vett részt tudatosságnövelő tréningen;
- ▶ 1400 fogyatékossgal élő embert értünk el az esélyegyenlőségi koordinátorokon keresztül;
- ▶ valamivel több mint 500 fogyatékossgal élő ember diszkriminációs ügyében segítettünk;
- ▶ 60 munkatársunk vett részt tudatosságnövelő, szervezetfejlesztő tréningen;
- ▶ 100 intézmény munkatársainak tartottunk tudatformáló előadásokat;
- ▶ 2000 állampolgárt sikerült pozitív irányban befolyásolnunk a médián keresztül;
- ▶ a program tananyagát szakértők bevonásával írtuk meg;
- ▶ 1000 példányban adtuk ki a projektet bemutató, elemző kézikönyvet;
- ▶ 2 konferenciát rendeztünk;
- ▶ a média többször foglalkozott a témával.

A projekt során megvalósuló tevékenységek

I. Tudatosság növelése, önálló, nyilvános, célzott, szakmai munkacsoport létrehozása

Toborzás: Békés és Jász-Nagykun-Szolnok megyében tájékoztató anyagok összeállítása, eljuttatása a szervezetekhez, intézményekhez, a fogyatékossgal élő emberekhez

Kiválasztás: az esélyegyenlőségi referens és a szakértők közreműködésével

- ▶ csoportos és egyéni elbeszélgetések;
- ▶ szakmai önéletrajz;
- ▶ alkalmasság mérése: kiválasztási szempont a jó kommunikációs és kapcsolatépítő készség (motiváltság, elkötelezettség felmérése, teszt, felmérőlap);
- ▶ együttműködési megállapodások és képzési szerződések megkötése.

A projekt keretében 14 esélyegyenlőségi koordinátort választottunk ki és képeztünk (7 főt Békés megyéből, 7 főt Jász-Nagykun-Szolnok megyéből, valamint 2-2 fő tartalékot), közülük 10 főt foglalkoztattunk.

Elméleti és gyakorlati képzés: a képzés célja az volt, hogy az esélyegyenlőségi koordinátornak kiválasztott fogyatékossgal élő személyek megfelelő készségekre és átfogó tudásra tegyenek szert a diszkrimináció elleni küzdelem területén. A projekt megvalósítása és egyesületeink működése érdekében elengedhetetlen, hogy munkatársaink jó kapcsolatteremtő képességekkel, jogi ismeretekkel, közvetítői és tanácsadói készségekkel és képességekkel rendelkezzenek. A képzett és tapasztalatot szerzett munkatársak az egyesületek érdekvédelmi feladatainak és céljainak megfelelően a későbbiekben képesek lesznek elősegíteni a szervezetek szakmai munkájának jó megítélését.

Képzés témakörei:

- ▶ a fogyatékossgal élő emberek elleni hátrányos megkülönböztetés hazai és európai uniós szabályozása;
- ▶ az egyesület és az alapítvány feladata a diszkrimináció elleni küzdelemben,
- ▶ a projekt céljának ismertetése;
- ▶ diszkriminációs esetek nyilvántartása – közösen szerkesztett adatlapok;
- ▶ diszkriminációs esetek leírása – megoldási módszerek;
- ▶ segítségnyújtás módja a diszkriminációt elszenvedőknek;
- ▶ érdekvédelem: Hová fordulhatunk, hol tehetünk panaszt?
- ▶ jogi segítségnyújtás közvetítése;
- ▶ a nyilvánosság tájékoztatása;
- ▶ szórólapok, tájékoztatók készítése;
- ▶ tájékoztató kampányok (csoportoknál, kluboknál, társszervezeteknél).

A képzésen részt vevők szóbeli vizsgát is tettek az elsajátított elméleti tudásanyagból, valamint el kellett készíteniük egy, a diszkriminációt (jogsértést) feldolgozó esettanulmányt. A sikeresen vizsgázók tanúsítványt kaptak a képzésről.

Az esélyegyenlőségi koordinátorok feladata:

- ▶ diszkriminációs esetek feltárása, nyilvántartása;
- ▶ segítségnyújtás a diszkriminációs panaszok megfogalmazásában;

- ▶ információnyújtás, felvilágosítás;
- ▶ a jogokkal kapcsolatos tájékoztatás;
- ▶ szükség esetén konzultáció a szakértőkkel;
- ▶ alternatív megoldások és a párbeszéd elősegítése;
- ▶ közreműködés a diszkriminációs problémák megoldásában;
- ▶ a szakmai munka eredményeinek mérése, értékelése.

Az esélyegyenlőségi koordinátorok tevékenységével szemben elvárás-ként fogalmazódott meg a minőségi munkavégzés, valamint az adatvédelem és titoktartás szigorú betartása. A foglalkoztatás idején lehetőséget biztosítottunk a szakemberekkel történő konzultációra, továbbá a belső kommunikációra, a szakmai team-munka megvalósulása érdekében esetmegbeszéléseket, szakmai tapasztalatcserét biztosító munkaértekezleteket tartottunk. Az esélyegyenlőségi koordinátorok munkájuk végzéséhez jogszabályokat, információkat tartalmazó segédanyagokat kaptak.

Szakértői team: a program szakmai hátterét – szakterületek: oktatás, egészségügy, foglalkoztatás, jog, európai uniós irányelvek – öt főből álló team adta. Szakmai segítséget nyújtottak minden olyan probléma során, amikor az meghaladta az esélyegyenlőségi koordinátorok kompetenciáját.

II. Tudatosság növelése a diszkrimináció áldozatainak körében

A fogyatékosággal élő emberek számára – 12-12 fő Békés, valamint Jász-Nagykun-Szolnok megyéből – háromnapos tudatformáló tréninget szerveztünk. A résztvevőket a már működő esélyegyenlőségi koordinátori rendszer, vagyis a koordinátorok által vezetett nyilvántartás alapján választottuk ki. Arra törekedtünk, hogy a koordinátorok, illetve a szakértői stáb bevonásával megtartott tréning segítségével komoly tudatformáló hatást érvényesítsünk náluk.

III. Tudatformáló előadások az „elkövetők” számára

A diszkriminációt „elkövetők” részére (egészségügy, oktatás-képzés, foglalkoztatás, rehabilitációs szolgáltatások, szociális ügyek területéről) tudatformáló előadásokat tartottunk. Az emberek sokszor tudatosan és vállaltan előítéletesek a fogyatékosággal élőkkel szemben, és szándékosan alkalmaznak hátrányos megkülönböztetést. A társadalom számos tagja azonban nincs annak tudatában, hogy

magatartása és attitűdje diszkriminatív. A tudatosság hiánya ezért a leküzdendő akadályok egyikét jelenti az egyenlőség elérése érdekében folytatott munka során. A nyilvánosság tájékoztatása az egyenlő bánásmódról, a tudás és információ közvetítése a szociális partnerek és a szélesebb társadalmi közösség felé nagyon fontos része a diszkrimináció elleni munkának.

Az eredményesség elérése érdekében egy-egy napos képzéseket szerveztünk, ezekre általában ötvenen jöttek el. Az előadásokat fogyatékosággal élő emberek, érintettek és szakértők tartották. Az volt ezzel a célunk, hogy a résztvevőkkel megismertessük speciális szükségleteiket, problémáikat. Jogsértő eseteket mutattunk be egy-egy, a diszkrimináció áldozatainak személyes példáján keresztül. Úgy gondoljuk: az „elkövetők” által így érthetővé és elfogadhatóvá váló indokok a későbbiekben segítenek majd a helytelen attitűdök és magatartásformák megváltoztatásában. A társadalom, az emberek e tudást felhasználva válnak képessé arra, hogy munkájuk során figyeljenek az egyenlő bánásmód fontosságára, ne „másokként” kezeljék a fogyatékosággal élő embereket, hanem alkossanak esélyegyenlőségi terveket, készítsenek eljárési mintákat: „mit kell tenni abban az esetben, ha...”

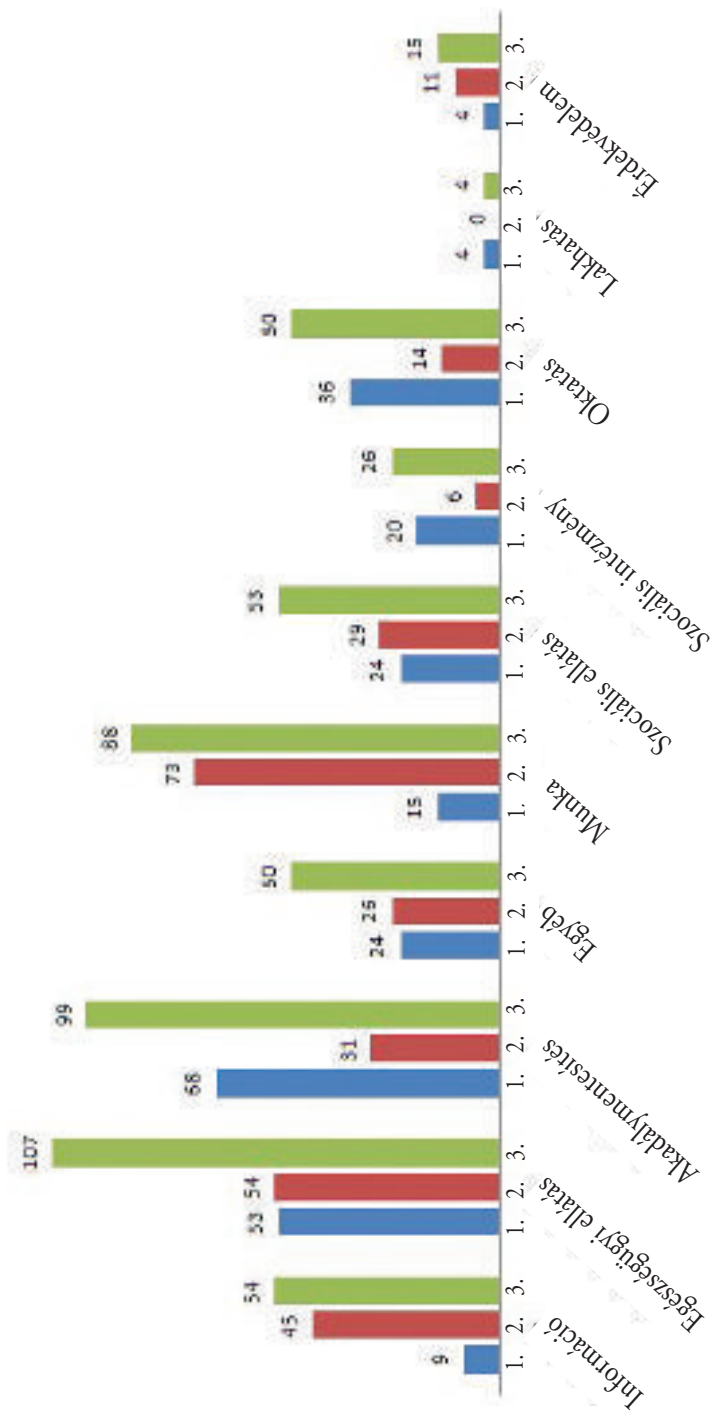
IV. Nyilvánosság

Diszkriminációellenes programunkkal a tágabb közvéleményt is megcéloltuk, ehhez szükség van a folyamatos nyilvánosságra, a média segítségével. Két oldalról kell küzdenünk a hátrányos megkülönböztetés ellen: egyrészt tudatosságnövelő kampányt indítani saját szervezeteinkben, a célcsoportban, másrészt az „elkövetőknél”. Szervezeteink nagy figyelmet fordítottak arra, hogy a program teljes időtartama alatt a téma nyilvánosságot kapjon, hiszen napjainkban a média a leghatásosabb eszköze az általános figyelemfelkeltésnek és a közvélemény befolyásolásának. Szervezeteink ezért jó kapcsolatot építettek ki a sajtóorgánumokkal.

*Czeglédiné Kovács Ágnes
a Mozgáskorlátozottak Békés Megyei Egyesületének elnöke,
a Bice-Bóca Alapítvány a Mozgássérült Gyermekekért kuratóriumának elnöke*

Diszkriminációs esetek megoszlása

1. Békés megye 2. Jász-Nagykun-Szolnok megye 3. összesen

Stigmák, babonák, előítéletek

A sérült emberek társadalmi megítélése és ennek következtében a beilleszkedés lehetősége országunként különböző. A többi ember toleranciája, empátiája, együttműködő készsége is változó. A fogyatékos emberkép fejlődése, amely a fogyatékossgal szembeni viselkedésünket meghatározza, az ókortól napjainkig kultúránkét változott, és ellentmondásokkal volt tele. Míg a masai indiánok például megölték fogyatékos gyermekeiket, addig az azand törzsek szerették és óvták őket. A kelet-afrikai chaggák az ördög távol tartására használták sérült társaikat, a szudáni jukunok viszont úgy érezték, a fogyatékossg az ördögi lélek műve. Ezért ezeket a gyermekeket magukra hagyták. Az ókori zsidók számára a fogyatékossg egyenlő volt a betegséggel, és annak látványos jegyeit a bűntől való megbélyegzettségnek tekintették. Az északi népek ellenben istenként tisztelték a sérültséggel élőket. A középkorban boszorkányként kellett elégniük, a reneszánsz alatt viszont üldözöttnek tekintették őket, ezért kórházban gondoskodtak róluk. A 19. században teljesen normálisnak számított az a nézet, miszerint a sérült embereket szegregálni kell. Az Egyesült Államokban még a 1920-as években is sterilizálták őket, a nácik pedig „kegyes” halállal 100 ezer felnőtt és 140 ezer gyermeket gyilkoltak meg.

Azt gondolhatnánk, hogy a sérült emberkép napjaink modern, tudományos, humánus korára jelentős változáson ment keresztül. A régi babonákhoz való ragaszkodás azonban sajnálatos módon jelen van: elesettek, a szervezetük gyenge, csúnyák, iskolázatlanok, a társadalom tartja el őket, mert nem akarnak dolgozni, a nők nem képesek szülni, gyermekeket nevelni. Egyszerűen nem tudnak velük mit kezdeni, ezért tartózkodnak tőlük. Mi az oka a távolságtartásnak? Az emberi fizikum vagy az értelem (gyakran) külsőségekben is megjelenő más-sága befolyásolja a személyiséggel kapcsolatos előre kialakított nézeteinket. Az a kényelmetlen érzés, hogy a másiknak valamely hiányzik, vagy másképpen van, arra sarkallja az embert, hogy önmagát is definiálja a lehetséges hiányosságok mentén. Ez azonban olyan szorongásokat aktivál, melyekkel az egyénnek valamiképpen meg kell birkóznia. Az, hogy kinek milyen eszközei vannak a más-ság keltette szorongás leküzdésére, meghatározza a fogyatékossgal kapcsolatos viselkedésünket. Vagyis a fogyatékos emberről alkotott egyoldalú, túlzó nézeteinket és azt, hogy milyen sztereotípiákat használjunk a vele való viszonyunk kialakításában vagy kerülésében.

Először 1935-ben, az Egyesült Államokban kezdődtek tudományos vizsgálatok az előítéletekről. A sztereotip gondolkodás általánosít, indokolatlanul sok emberről tételezi fel ugyanazokat a tulajdonságokat. Ha egyszer a sztereotípiára rögzül valakinek a gondolkodásában, még akkor is igen nehezen változtat rajta, ha az ellentmond a tényeknek. Gyakori például, hogy a külső fizikai jelek és hiányosságok alapján a személy belső, személyes világát vagy értelmi képességeit is fogyatékosnak feltételezzük. Úgy véljük, hogy a sérült embernek nincsenek álmai, vágyai, vagy ha vannak, csak együgyűek lehetnek. A sztereotípiák másik része éppen ellenkező: pozitív képet sugall a fogyatékos emberek belső élményvilágáról, különleges képességekkel ruházza fel őket. Úgy gondolják, mivel ezek az emberek jóval többet szenvednek, mint mások, az élettel szemben mély megértéssel, türelemmel, egyfajta bölcsességgel és misztikus attitűddel viselkednek.

Finnországban egy éven át modellkísérletet végeztek. Leíró- és fordítóirodát nyitottak, ahol mozgássérült embereket alkalmaztak. A falon tábla hirdette, és a reklámokban is mindenütt hangsúlyozták, hogy itt sérült embereket foglalkoztatnak. Az irodában két kerekesszékes nő fogadta a munkaadókat. Az eredmény: szinte alig kaptak megbízást, az árbevételük még a fennmaradásukhoz is kevés volt. Egy év elteltével az iroda faláról eltüntettek minden olyan feliratot, amely a sérült emberekre utalt, a két munkatárs sem tartózkodott többé a helyén. A megbízások egymás után érkeztek, a megrendelők elismerően nyilatkoztak az elvégzett munkáról. Amikor megkérdezték őket, korábban miért nem dolgoztattak az irodával, meglepő választ kaptak: egy olyan iroda, ahol csupa mozgáskorlátozott ember dolgozik, azt sugallta, hogy a külső fogyatékoság a munkában is megmutatkozik. Vagyis a fogyatékos emberektől nem várható el gyors, pontos és minőségi munka.

Egészen természetes, ha az emberek leegyszerűsítve gondolkodnak, és korlátozott tapasztalataik alapján feltevésekkel élnek. Ám ezek a kijelentések veszélyessé válhatnak, ha tényként fogadják el, és a megkülönböztetés igazolására használják fel őket. A második világháború óta a nemzetközi közösség egyesült erővel törekszik arra, hogy törvényekkel akadályozza meg az emberek bármilyen alapon – vallásuk, megjelenésük, etnikai eredetük, nemük, életkoruk szerint – történő megkülönböztetését. Az új törvények betartása és azok társadalmi méretű elfogadása azonban sok időt és anyagi ráfordítást igényel. A cél mégis az, hogy a lenéző, lekezelő szemlélet ne számítson magánügynek, hanem mindenkinek állampolgári kötelessége, hogy a másik emberről előítéletektől mentesen mondjon véleményt.

A változtatás erkölcsi felelősségünk: emberi jogi értékek és a „láthatatlan” fogyatékoság

„A fogyatékoság emberi jogi kérdés. Megismétlem: a fogyatékoság emberi jogi kérdés. Azok az embertársaink, akik fogyatékosággal élnek, torkig vannak már azzal, hogy a »többiek« társadalma úgy kezeli őket, mintha nem is léteznének, vagy földön kívüli csodalények volnának. Emberek vagyunk, egyenlő értékű emberek, és egyenlő jogokat követelünk... A legtöbb ember – politikusok és más döntéshozók is – egyetértenek velünk, ha megkérdézzük őket. A gond az, hogy nem tudatosulnak bennük a fontos alapelvek következményei, és ezért nem lépnek fel megvalósulására érdekében.” – hangzott el Bengt Linqvist, az ENSZ Fogyatékosági Jelentésteveőjének beszédében a 19. Nemzetközi Rehabilitációs Kongresszuson (Rio de Janeiro, 2000. augusztus 25-30.).

Ahhoz, hogy megértsük, milyen jelentőségű lépés a fogyatékoság kérdésében az emberi jogok gondolatköre felé fordulni, először is tisztáznunk kell azokat az értékeket, amelyek az emberi jogok szolgálatának alapját jelentik. Ezek az értékek a szabadságjogok bonyolult rendszerét erősítik. Egy olyan rendszert, amelyet a nemzetközi emberi jogi törvényeken alapoztak meg, azok eredményeként fejlődik. A fogyatékoság kihívást jelent a társadalomnak: maradjon hű értékeihez. Ugyanakkor a nemzetközi jog feladata, hogy ezt a pozitív változást valóban elindítsa. Ha a fogyatékosággal élőket nem tárgynak, hanem a kérdéskör alanyainak tekintjük, elérhetjük, hogy ők is részesüljenek a szabadságjogok rendszerének olyan áldásaiból, amelyeket a legtöbb ember meg sem kérdőjelez, és mindez különbözőségük tiszteletben tartása mellett valósuljon meg, e különbségek elfogadására törekedve. Ez azt is jelenti, hogy el kell szakadnunk attól a megközelítéstől, amely a fogyatékoságot problémaként kezeli, egy olyan gondolkodás irányába, amely a fogyatékosággal élőket jogokkal felruházott embereknek tekinti.

Emberi értékek

Az emberi jogok ügye bizonyos alapértékekből indul ki. Ezek az értékek egy összetett szabadságjog-rendszert építenek fel, amely megfelelő védelmet biztosít a hatalommal szemben, ugyanakkor teret enged az emberi szellem kibontakozásának. Ezen értékek közül négy – általános érvénye mellett – a fogyaté-

kosság szempontjából különös hangsúlyt kap. Ezek: a méltóság, az autonómia, a szolidaritás és az egyenlőség.

Emberi méltóság és a fogyatékoság

Az emberi méltóság az emberi jogok legalapvetőbb záloga. Az emberi méltóság iránti elkötelezettség egyebek között azt is jelenti, hogy minden egyes ember felmérhetetlen értéket képvisel, és nem lehet a világon egyetlen jelentéktelen emberi élet sem. Azt fejezi ki, hogy az embereket nem lehet csak gazdasági vagy más értelmű hasznosságuk alapján megítélni. Vagyis elválaszthatatlan belső lényegük miatt értékesek. Az emberi méltóság értéke különös jelentőséget kap a fogyatékoság esetében, hiszen folyamatosan emlékeztetni kell az embereket, hogy fogyatékos társaiknak is szerepet és jogokat kell kapniuk a társadalomban – olyan értéket képviselnek, amelyet nem kérdőjelezhet meg társadalmi vagy gazdasági hasznosságuk. Önmagukban emberi célt jelentenek, nem csupán mások céljainak eszközét. A fogyatékosággal élők láthatatlansága a múltban azt jelentette, hogy az ilyen emberek kiszolgáltatottak voltak, védelemre szoruló vagy sajnálatra méltó tárgyként kezelték őket. A változás pillanata akkor jött el, amikor a fogyatékos emberek elkezdték önmagukat (és mások őket) nem tárgyként, hanem alanyként értelmezni.

Autonómia és térnyitás az emberi szellem kiteljesedésének

Az autonómia magában hordozza az önálló, saját elhatározásból származó cselekvésnek teret engedő szabadságot. Azt a cselekvést, amely az ember saját lelkiismerete és szabadon megválasztott életszemlélete által vezéreltetett. A hangsúly itt elsősorban azon van, hogy az ember elég személyes teret kapjon ahhoz, hogy saját életét eltervezhesse, majd mások hasonló szabadságjogainak tiszteletben tartásával terveit véghezvigye.

A „morálisan szabad” ember képzetével két alapvető probléma lép fel a fogyatékoságot illetően. Az egyik, hogy a társadalom kész sok esetben a fogyatékosághoz a morális cselekvőképesség hiányát is társítani, különösen értelmi fogyatékoság esetében. Ez a feltételezés legtöbbször pusztán előítéletességen alapszik. A másik alapvető probléma, hogy a társadalom gyakran nem veszi komolyan a fogyatékosággal élő, de jogilag cselekvőképességű emberek autonómiáját. Úgy tűnik, hogy az ő életbeli választásaik nem érdemesek annyi

társadalmi támogatásra, mint egészséges társaikéi. Az alacsony elvárások az olyan anyagi feltételek hagyományos figyelmen kívül hagyásához vezetettek, amelyek szükségesek volnának ahhoz, hogy a fogyatékossgal élő emberek saját kezükbe vegyék életüket, és saját választásaik szerint élhessenek. A társadalmak általában nem tesznek eleget azért, hogy azok a fogyatékos emberek, akikben egyértelműen megvan a lehetőség a morális szabadság kibontakoztatására, képesek legyenek önrendelkezési jogukat valóban gyakorolni is.

Szolidaritás

A szolidaritás értéke azt hordozza, hogy az emberek között kölcsönös kötıdéses és kötelezettségek léteznek a politikai közösségben való közös részvételük okán. A szabadság nem létezhet „légüres térben” – valóssá, kézzelfoghatóvá kell tenni, amihez gyakran az is szükséges, hogy a szabadságjogok rendszere jelentős szociális és gazdasági támogatáson alapuljon. A fogyatékos emberek esetében nem elég önmagában a polgári jogok korlátainak ledöntése és a diszkriminációt tiltó törvények meghozatala. A fogyatékossgal élő embereknek esetenként (nem mindig) további támogatásra van szükségük az ilyen korlátok leküzdésében.

Egy fontos kérdést újra és újra hangsúlyozni kell, ha a fogyatékossgal élő emberek szemszögéből foglalkozunk a szolidaritás értékével. A szolidaritás elsődleges céljának azt kell tekinteni, hogy az emberek részt vehessenek a többségi társadalom folyamataiban. A szolidaritás akkor érték és haszon, ha szabadságot ad az embereknek saját életük vezetésében. A szociális védőrendszerek igen gyakran csapdát állítanak a fogyatékos embereknek. Számukra előnyös napjaink irányzata, miszerint a szociális ellátásnak a társadalom aktivitását kell szolgálnia. Másrésztől azonban azt is nyomatékosítani kell, hogy a fogyatékossgal élőket társadalmi hasznosságuk mértékétől függetlenül megilleti a szociális támogatás. Ez egyszerűen jár nekik az általános emberi méltóság jegyében, függetlenül attól, mennyi hasznot jelentenek másoknak.

Egyenlıség – a különbözıség mint érték

Az emberi egyenlıséghez kapcsolódó érték szintén központi eleme az emberi jogi gondolkodásban feltételezett szabadságjog-rendszernek. Ennek alapja annak megkérdőjelezhetetlensége: az emberek nemcsak hogy felmérhetetlen belső értékekkel rendelkeznek, de mindegyikük születéstől fogva egyenlı értéket képvisel

minden különbözőségtől függetlenül. Ez egyebek között magában hordozza annak az elképzelésnek kinyilatkozását is, miszerint a morális szempontból önkényesnek számító különbözőségek (úgy mint faj, nem, kor, fogyatékoság) minden racionális megalapozottság nélkülinek, ezáltal teljességgel érvénytelennek tekintendők. Ez nem azt jelenti, hogy az emberek nem különböznek, hanem éppen azt, hogy a valóban egyenlőségen alapuló társadalom pozitívan fordul az emberi különbözőségek felé, és ezeket elfogadja, integrálja. Az csak a gondolkodás kezdete, hogy rámutatunk: az egyenlőség – vagyis inkább az egyenlőtlenség – a fogyatékoság problémájának gyökere. Nélkülözhetetlen az e téren elért nemzetközi eredmények megértéséhez, hogy tudjuk, legalább három módon értelmezhető az egyenlőség fogalma. Az értelmezés szintje határozza meg, milyen „hibákat” fedezünk fel a jelenkor társadalmi felépítményeiben, és milyen gyógyír ígérhet megoldást.

Az egyenlőség első értelmezésének középpontjában egyszerűen az igazságosság biztosításának igénye áll, amelyet a politikát formáló törvényhozással szemben megkövetelünk az elkerülhetetlen különbségtételek megfogalmazása során. Elsődleges cél, hogy ne jöhessen létre különbségtétel olyan alapon, amely e felfogás szerint soha nem lehetett volna legitim. A formális vagy jog előtti egyenlőség ilyen megfogalmazása természetesen alapvető fontosságú, ez jelenti az egyenlőség-fogalom megismerésének alapját. Úgy tűnik azonban, hogy ez a felfogás nem illeszkedik eléggé azon emberek konkrét igényeihez, akik ténylegesen „különbözőek”, illetve eltérő élethelyzetben vannak.

Ha azonban ragaszkodunk a fogyatékosággal élők és mások szigorú egyenlőségéhez, nem veszünk tudomást a valódi különbözőségekről. Jó példa erre a hivatalos diszkriminációellenes törvény, amely csupán megtiltja a fogyatékos emberek megkülönböztetését, de nem tesz jelentős lépést az „egyenlőség mint semlegesség” filozófiáján túl, és nem követeli meg a fogyatékosággal élők különbözőségének „ésszerű befogadását”. Nyilvánvaló, hogy ez a fajta „egyenlőség” igen sekélyes. Illuzórikus előnyöket vázol, ugyanakkor a törvény cinizmusát tükrözi. Mégis szükség van erre, ha valós változást akarunk, és az egyenlőségnek vissza akarjuk adni igazi jelentését.

Az egyenlőség másik megközelítése az „esélyegyenlőség”. A legtöbb modern gondolkodó a fogyatékoság kérdéskörében érvényesnek fogadja el az „esélyegyenlőségi modellt”. Az esélyegyenlőség filozófiája a valós személyeknek a civil társadalomban betöltött konkrét szerepét vizsgálja. Minden társadalomban,

minden korban természetesnek tartották, hogy sok olyan tényező van komoly hatással az egyén életére, amelyet nem tud befolyásolni (és így azért morálisan nem is felelős). Erre jó példa a társadalmi hovatartozás, a bőrszín, a nem, a fogyatékoság. Ha elfogadjuk, hogy ezek a terhek csak azokat sújtják, akiknek osztályrészéül jutottak, ezzel azt is megengedjük, hogy olyan tényezők határozzák meg az emberek életesélyeit, amelyeknek „morális szempontból nincs jelentőségük”. Láthatjuk, hogy az „esélyegyenlőség” etikája a fogyatékoság területén több ponton kormányzati cselekvést, beavatkozást igényel.

- ▶ **Először:** az esélyegyenlőség a társadalmi kirekesztés megszüntetését feltételezi olyan területeken, mint a közlekedés, a társadalmi javak, a közszolgáltatások, a kommunikáció. A fogyatékosággal élők nem tapasztalhatnak jelentős változást anélkül, hogy a civil társadalom különböző társadalmi és gazdasági folyamatai befogadóbb jelleget ölteneének, és nyitottá válnának számukra, valóságosan egyenlő alapon. Ezeket a változásokat programszerűen kell végrehajtani, és természetesen hosszú időt vesz igénybe. Fontos azonban, hogy egyértelmű célkitűzésekkel, határidőkkel visszafordíthatatlan szerkezeti változás induljon el.
- ▶ **Másodszor:** az esélyegyenlőség megkívánja azt is, hogy a fogyatékosággal élő embereket saját adottságaik maximuma szerint értékeljék, és a civil közösségben társadalmi felelősséget jelentő, produktív szerepet tölthessenek be. Ez azt is jelenti, hogy az oktatási rendszert valóságosan egyenlő alapokra kell helyezni, és a szükségletek szerint teljesíteni. Láthatjuk, hogy a befogadási folyamat egyszerre eszköz és végcél. Eszköz, mert a fogyatékosággal élő gyerekek a folyamat során éppúgy szocializálódhatnak, mint a többiek. Végcél, mert az ép gyerekeknek szintén jogukban áll megismeri a „különbözőségeket”, hogy felkészülhessenek egy olyan életre, amelyben kezelniük kell majd a sokféleséget. Ebből következik, hogy valójában a társas együttélésből kérünk részt.
- ▶ **Harmadszor:** az esélyegyenlőség megköveteli azt is, hogy a fogyatékosággal élő embereket ért hátrányos megkülönböztetéseket kezeljék, azokat, amelyek kizárják őket az élet különböző területeiről. Ennek érdekében egyértelmű és könnyen érvényesíthető diszkriminációellenes törvényekre van szükség. Olyanokra, amelyek elismerik, hogy szükség van a fogyatékoság jelentette különbözőség pozitív befogadására. Ez a gazdasági, tár-

sadalmi, közszolgáltatási szférára is vonatkozik, valamint az állampolgári kötelezettségekre. A közelmúltban megszületett számos diszkrimináció-ellenes törvény a foglalkoztatásban megmutatkozó hátrányos megkülönböztetésre koncentrált, mivel csak a gazdasági függetlenség alapozhatja meg számtalan egyéb jog valós gyakorlását is. Bármilyen szerkezetváltás és magas színvonalú oktatás kizárólag akkor hozhat igazi változást és gazdasági függetlenséget, ha a fogyatékosokkal élő emberek is megtalálják helyüket a gazdaságban. Ez a tér már elméletileg létrejött minden olyan piacon, amely racionálisan értékeli a tehetséget. A gond csak az, hogy a piacok ritkán bizonyulnak racionálisnak, ha a fogyatékosokkal élő emberekről van szó. Ezért a piacot meg kell nyitni, a lehetséges munkáltatók figyelmét pedig felhívni a fogyatékosokkal élők képességeire, értékeire.

Az „esélyegyenlőség” átfogó programja a fogyatékosokkal szemben kialakult, igen mélyen gyökerező társadalmi attitűdök megváltoztatását is feltételezi. Igaz, hogy a „jó” törvényeknek lehet „nevelő” hatása, amely elfogadóbbá teheti a környezetet, viszont az új törvények érvényesítése könnyen zsákutcába kerülhet, ha nem történik komoly erőfeszítés a közösség nevelésére, a „talaj előkészítésére”. Összességében az „esélyegyenlőség” filozófiájának egyik legalapvetőbb gondolata általában és a fogyatékoságot illetően is az, hogy minden ember hozzájárulhat valamivel az emberiség fejlődéséhez, a társadalmi felépítést befogadóvá kell alakítani, az emberi hatékonyságot tűzve ki elsődleges célként.

Az egyenlőségnek létezik egy harmadik megközelítése is, ez pedig az „eredmények egyenlőségén” alapul. Vagyis minden embert – veleszületett egyenlő értéke és méltósága jogán – megilletnek bizonyos minimális jogok (különösen gazdasági és társadalmi) függetlenül a hozzájárulása mértékétől, illetve az arra való képességétől. Érdekes módon nem ez a megközelítés uralkodik a fogyatékoságról való gondolkodásban. A fogyatékos emberek érdemeik alapján akarják megmérteni magukat, és anyagi támogatást jogaik gyakorlása érdekében kérnek. Pozitív megfogalmazásban: a jelenlegi nemzetközi irányzatok a fogyatékosokkal élők teljes „esélyegyenlősége” mellett állnak. Ez szerkezeti átalakulást igényel, az emberek fokozottabb bevonását a társadalmi folyamatokba, diszkrimináció elleni küzdelmet különböző területeken, valamint a társadalmi attitűdök változását.

Az esélyek kiegyenlítésének elképzelése igen praktikus definíciót kapott az ENSZ 1982-es Akcióprogram a fogyatékosokkal élőkért című anyagában:

„Az esélyek kiegyenlítése azt a folyamatot jelenti, amely során mindenki számára hozzáférhetővé válik a társadalom általános rendszere – úgy is mint a fizikai és kulturális környezet, a lakáskörülmények és a közlekedés, a szociális és egészségügyi szolgáltatások, tanulási és munkalehetőségek, a kulturális és társas élet, beleértve a sport- és szabadidő-létesítményeket.”

A nemzetközi irodalom többsége ugyancsak hangsúlyozza a társadalmi gondoskodás megkülönböztetett szerepét az „esélyegyenlőség” elérésében. A legtöbb ember számára a szociális ellátás csak attól kezdve működik, ha belépnek a munkaerőpiacra, és keresetük már meghalad egy bizonyos szintet. Ez természetesen változóban van, és a jelek szerint elmozdulunk a szociális ellátás és a piacgazdaság modelljeinek egyesítése felé. A szociális ellátás hagyományos modelljeit – ezen irányzatoktól függetlenül – a fogyatékoság esetében módosítani kell. A fogyatékosággal élő emberek abban mások, hogy folyamatos orvosi és egyéb szociális ellátásra szorulnak. Ezért fontos a szociális gondoskodás újszerű felfogásának kialakítása. Ma szinte általánosan elfogadott, hogy az aktív támogatást bizonyos mértékig azután is biztosítani kell, ha a személy munkába állt, hiszen az átlagosnál több gondoskodásra van szüksége.

Ha van háttérbe szorított kérdés az „esélyegyenlőség” filozófiájában, akkor az a következő: feltételezünk bizonyos képességet a társadalomban való működésre, illetve e képesség ellenére történő önkényes kirekesztésből indulunk ki. Vannak azonban olyanok, akikben vagy teljes egészében, vagy többnyire hiányzik ez a lehetőség – bár mindig ellent kell állni a tehetetlenség eltűlésében rejlő kísértésnek. E csoport szükségleteiről és jogairól bizonyos fokig megfelelnek az esélyegyenlőség modellje. Annyanban ez érthető is, hogy a legfőbb történelmi probléma éppen olyan emberek kirekesztése volt, akik rendelkeztek ezekkel a képességekkel. Ugyanakkor mindig arra kell gondolni, hogy ennek a csoportnak is ugyanazokat a jogokat kell biztosítani. Éppen ezért elengedhetetlen, hogy az esélyegyenlőség modelljét mindig azzal a bővebb emberi jogi kontinuummal összevetve vizsgáljuk, amely az egyén méltóságját alátámasztja.

Gerard Quinn – Theresia Degener

Részletek az Emberi Jogi Főbiztos Hivatalának (OHCHR) tanulmányából, amely az emberi jogok főbiztosának 2000/51 sz. határozata értelmében készült, és amely a fogyatékosággal élő személyek emberi jogai védelmének erősítésére és nyomon követésére szólított fel.

Esélyegyenlőség, egyenlő bánásmód

„A fogyatékos emberek a társadalom egyenlő méltóságú, egyenrangú tagjai, akik a mindenkit megillető jogokkal és lehetőségekkel csak jelentős nehézségek árán vagy egyáltalán nem képesek élni.” – deklarálja preambulumban a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény. A törvény azt is rögzíti, hogy a fogyatékos személyek az őket mindenki mással egyenlően megillető jogaikkal állapotukból fakadóan kevésbé tudnak élni, ezért indokolt, hogy minden lehetséges módon előnyben részesüljenek. Ezért született meg a törvényi szintű speciális szabályozás, amely kimondja, hogy *„Amennyiben valakit fogyatékosága miatt jogellenesen hátrány ér, megilletik mindazok a jogok, amelyek a személyhez fűződő jogok sérelme esetén irányadók.”*

Egyenlő bánásmód és a fogyatékos személyek emberi jogai

A társadalmi fejlődés, illetve a jogharmonizációs követelmények később kikényszerítették azt is, hogy a fogyatékos emberekre vonatkozó antidiszkriminációs jogi szabályozást követően, az egyenlő bánásmód kérdésének komplex problémaként való kezelése érdekében megalkossák az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvényt. Ez a jogszabály az Alkotmány 70/A. §-át hivatott „kibontani”, és igyekszik az esélyegyenlőség kapcsán érintett valamennyi társadalmi csoport problémáját egységes kérdésként kezelni. Keretszabályozás tehát, amelynek elsődleges feladata, hogy keretet biztosítson az esélyegyenlőség előmozdítása ügyében szükséges állami intézkedések megtétele számára. A külön törvényben való szabályozáshoz az Alkotmány több pontja nyújt alapot:

- ▶ az élethez és emberi méltósághoz való jog (54.§ (1) bekezdése);
- ▶ a diszkrimináció tilalma (70/A. § (1) és (2) bekezdése);
- ▶ a pozitív diszkriminációt legitimáló 70/A. § (3) bekezdés.

Az egyenlő bánásmód követelménye a kötelezettektől azt kívánja meg, hogy tartózkodjanak minden olyan magatartástól, amely bizonyos tulajdonságaik alapján egyes emberek vagy emberek egyes csoportjaival szemben hátrányos megkülönböztetést eredményez. Mindez a jogosulti oldalon a jogsérelmet szenvedők számára jogot keletkeztet a törvény által nyújtott jogérvényesítési

eszközrendszer igénybevételére. Az esélyegyenlőség azonban abban az esetben, ha eleve hátrányos helyzetben levő személyekről van szó, nem valósulhat meg azok formálisan egyenlőként való kezelésével, hiszen az csak a hátrányos helyzet konzerválását eredményezné. A valóban azonos helyzetbe hozás tehát olyan pozitív intézkedéseket jelent, amelyek alkalmasak a hátrányok csökkentésére, illetve megszüntetésére.

A fogyatékoság kérdése és az Európai Unió

Az emberi jogok érvényesülésének követelménye, a modern társadalmakban jelenik meg igen határozottan, elsősorban az öntudat, az értéktudat, a demokrácia fejlődésének hatására. Itt az ember a társadalmat alakító és vezérlő tényező, hiszen a társadalomnak elsősorban az emberek érvényesülését kell szolgálnia, mert ha nem ezt teszik, akkor az emberek ezt képesek megváltoztatni. A fogyatékoságból eredő hátrányok emberi jogi megközelítése természetesen csak ezekben a demokratikus elvek alapján működő társadalmakban, az általános emberi jogi megközelítéssel párhuzamosan, azonban ahhoz képest eléggé jelentős késéssel következhetett be.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata – melyet 1948-ban fogadtak el az Egyesült Nemzetek –, még nem tartalmazott kifejezett rendelkezéseket a fogyatékos emberek jogaira vonatkozóan, de megteremtette az ideológiai alapot a továbblépésre. Az Európai Emberi Jogi Egyezmény a polgári és politikai jogok egész sorát állapítja meg. A 14. cikke deklarálja: *„A jelen egyezményben meghatározott jogok és szabadságjogok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyon helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.”* Az egyezmény idézett diszkriminációs szakasza azonban nem nevesíti a fogyatékos személyeket mint meghatározott tulajdonság által hátrányos megkülönböztetéssel sújtott társadalmi csoportot. Az „egyéb helyzet” kitétel ugyanakkor alkalmas arra, hogy a fogyatékos embereket védelemben részesítse.

A fejlődésnek igen nagy lendületet adott a fogyatékos emberek öntevékeny mozgalmainak kialakulása, amelyekben maguk a fogyatékos emberek értek el meghatározó szerepet a korábban róluk gondoskodó emberekkel szemben. A mozgalmak megerősödése nyilvánvalóan igen jelentős hatással volt a fogyatékos emberek öntudatának fejlődésére, akik rájöttek: nem kell feltétlen elfogadniuk

azt, hogy csupán a társadalmi gondoskodás passzív alanyai lehetnek. Megfelelő társadalmi körülmények között értékeket is előállíthatnak, gondoskodhatnak magukról ugyanúgy, mint bárki más. A fogyatékos emberek érdekérvényesítő mozgalmainak hatására a társadalmi gondolkodásmód és ezzel együtt a jogalkotás szemlélete is változáson ment, illetve folyamatosan megy át. A fogyatékos emberek életére igen jelentős hatást gyakorló szabályok köréből kiemelkedő jelentőségű „A fogyatékossgal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai” magyar címet viselő ENSZ dokumentum. E szerint: *„Az alapvető szabályok célja biztosítani a fogyatékossgal élő nők és férfiak számára, hogy társadalmuk tagjaiként ugyanazokkal a jogokkal, kötelességekkel rendelkezzenek, mint mindenki más. A világ minden társadalmában vannak még akadályok, melyek hátráltatják a fogyatékos embereket jogaik, szabadságjogaik gyakorlásában, megnehezítik számukra a teljes részvételt a társadalmi tevékenységekben. A tagállamok felelőssége, hogy mindent elkövessenek az ilyen akadályok elhárítása érdekében.”* Ez a nemzetközi szabály, bár jogi formáját tekintve „csak” ajánlás, alapkokumentumnak számít a fogyatékossgal élő emberek esélyegyenlőségének érvényesülése szempontjából, mert annak ellenére, hogy az ENSZ tagországainak jelentős része nem emelte be közvetlenül a saját jogrendjébe, mégis alakító hatást gyakorol szinte valamennyi tagország belső jogára.

Az Amszterdami Szerződés, melyet 1997-ben írtak alá, de csak 1999. május elsején lépett hatályba, új korszakot nyitott a fogyatékossgal élők számára, ugyanis a fogyatékos emberek érdekérvényesítő szervezeteinek nyomására a „fogyatékossgal” kifejezés először került bele az EU alapszerződéseibe. A 13. cikk szerint *„E szerződés rendelkezéseinek sérelme nélkül és a szerződés által a közösségre átruházott hatáskörök keretén belül az EU Tanács (...) olyan intézkedéseket hozhat, amelyek a nemre, fajra vagy etnikai hovatartozásra, vallásra vagy meggyőződésre, fogyatékossgal, korra vagy szexuális irányultságra tekintettel mindenfajta megkülönböztetés elleni küzdelem érdekében szükségesek.”* Ez a törvényhely azon túl, hogy először nevesíti a fogyatékos személyeket az antidiszkriminációval összefüggésben, jelentős azért is, mert a Közösség kompetenciájába helyezi a fogyatékosügyet, és ezzel elősegíti, hogy nagyobb figyelmet fordítson a sérült emberek szempontjaira akkor is, amikor más területeken jogi szabályozást készít elő, például szociális vagy emberi jogi témakörben.

Az EU diszkriminációs politikája az Amszterdami Szerződést követően komoly előrelépést mutat. A 13. cikk alapján – tekintettel arra, hogy a szerződés

az EU-jog elsődleges jogi normája, tehát „törvényes szint” – megnyílt a lehetőség a diszkrimináció direktívák szintjén történő árnyaltabb szabályozására. A 13. cikkely tehát nem önmagában a diszkriminációt tiltja, hanem törvényes lehetőséget ad arra, hogy a másodlagos eszközök – mint például az irányelv – érhék el a kívánt célt. Felhatalmazza az uniót, hogy számos területen tevékenyen lépjen fel a diszkrimináció ellen. Alkalmazási területet teremt az antidiszkriminációs részletszabályozásnak. Ezeken az alapokon nyugszik az unió két irányelve, a „testvérirányelveknek” is nevezhető úgynevezett Faji irányelv, a Tanács 2000/43/EK irányelve a személyek közötti, faji- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról és a Foglalkoztatási irányelv, a Tanács 2000/78/EK irányelve a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról.

A 2000/78/EK irányelv jelenti az első európai jogszabályt a fogyatékosok területén, ennek ellenére jelentős korlátokkal rendelkezik, mivel erősen leszűkített területen, kizárólag a foglalkoztatás területén és számos más diszkriminációval érintett társadalmi csoporttal közösen, azok egyikeként címzettje a normának. Ezzel szemben „testvérirányelve”, a 2000/43/EK irányelv egy konkrét diszkriminált csoport, a faji előítéletekkel sújtott emberek diszkriminációját hivatott felszámolni, illetve a velük szemben alkalmazott egyenlő bánásmód követelményének megsértése esetére biztosít jogérvényesítési eszközöket. Igazán nagy áttörést az jelentene, ha a fogyatékos személyek mint diszkriminált csoport globálisan részesülnének antidiszkriminációs védelemben, nem csupán társadalmi integrációjuk egy szelete, a munkavállalásuk.

Egyenlőség és megkülönböztetésmentesség címmel éves jelentést tett közzé az Európai Bíróság Foglalkoztatási, Szociális és Esélyegyenlőségi Főigazgatósága, melyben a két irányelv átültetését, az antidiszkriminációs uniós jog harmonizációjának állását vizsgálta a tagországokban. A jelentés sorra veszi a tagállamokat, az újonnan csatlakozottakat éppúgy, mint a régieket, és megállapításokat tesz arra vonatkozóan, hogy az adott ország milyen szinten tett eleget jogalkotási, illetve jogszabály-módosítási kötelezettségének. Országunk értékelése kapcsán a jelentés kitér még arra, hogy hazánk a 362/2004 Korm. rendelettel felállította az Egyenlő Bánásmód Hatóságot.

Az EU antidiszkriminációs politikája abból indul ki, hogy a diszkrimináció többet jelent az egyéni diszkriminatív esetek összességénél. Strukturálisan

létező jelenség, amely egyszerre gyökerezik az egyén gondolkodásmódjában, a társadalmi beidegződésekben, és egyaránt hatással van a szociális elosztó rendszerekre, az előítéletes hozzáállásból fakadó döntésekre, gyakorlatokra. Ennek megfelelően az EU a tagállamoktól egy átfogó, többrejtű antidiszkriminációs szakpolitikát vár el.

Az első szint a panaszok orvoslásának, a vizsgálatok lefolytatásának szintje, itt zajlik tehát a diszkriminációval érintett egyén jogorvoslata. Ennél szélesebb a diszkrimináció területén kifejtett tudományos kutatás, adatgyűjtés, felméréskészítés szintje, mely visszacsatolás lehet a jogalkotó felé, de kellő információval láthatja el az érdekérvényesítő nem kormányzati szerveket is. Újabb rétege az antidiszkriminációs szakpolitikának a szakképzés, az egyenlő bánásmód elvének tudatosítása az oktatásban részt vevők széles rétegeiben. A legszélesebb körű diszkriminációellenes fellépést azok a kampányok, média-megjelenések jelentik, melyek jó esetben a társadalom egésze számára képesek közvetíteni antidiszkriminációs üzeneteket. Ezek tudat- és attitűdformáló hatása jelentősen hozzájárulhat a hatékony diszkriminációellenes állami fellépéshez.

Jogi szabályozások Magyarországon

Az Alkotmány rögzíti a diszkrimináció tilalmát, a pozitív diszkriminációt mint állami feladatot, illetve az egyenlő bánásmód követelményét. A magyar jogszabályok alapvetően megvalósítják az EU szabályok által megkövetelt jogharmonizációt, mindamellet látható volt, hogy szabályozási technikájukat és fogalomhasználatukat tekintve mutatnak eltéréseket. A fogyatékossgal élők emberi méltóságához való alkotmányos jogainak maradéktalan érvényesüléséhez szükséges jogi feltételek az Európai Unió közös jogában elsősorban a munka világára ható módon részben adottak. Ugyanakkor a tapasztalatok szerint – tekintettel az EU tagországainak igen eltérő fejlettségi szintjére – kétségtelenül szükség lenne csoport-specifikus, valamint a munka világán kívül és az élet más területeit is tartalmazó (épített környezet, közlekedés, oktatás, képzés, szabadidő, sport, kultúra) uniós irányelvi szabályozásra. Az EU-jogrendszer ebben az irányban történő kiterjesztése jótékonyan befolyásolhatná nemcsak az egyes államok jogalkotását, hanem a tényleges jogérvényesítést is, hiszen a jogérvényesítés terén messze nem ideális a helyzet.

Vizsgáljuk meg, hogy a jogi szabályozások Magyarországon ténylegesen milyen lehetőségeket adnak a fogyatékos embereknek, illetve az őket képviselő szervezeteknek a deklarált jogok esetleges sérelme esetén a jogérvényesítésre. Mind a fogyatékos személyek jogainak és esélyegyenlőségének biztosításáról szóló, mind az egyenlő bánásmód biztosításáról szóló hazai törvény biztosít jogi eszközöket arra az esetre, ha a törvényekben deklarált jogok sérülnének. A két törvény kombinált – államigazgatási és független bírói – eszközöket biztosít a jogsértések megakadályozására, illetve a már bekövetkezett jogsértések megtorlására. A fokozatosság elvét inkább az egyenlő bánásmód biztosításáról szóló törvény alkalmazza, amikor olyan hatósági eljárás lehetőségét iktatja be, amely az egyenlő bánásmód előírásának megsértése esetén bejelentésre, vagy akár hivatalból is vizsgálatot indíthat. Ez a hatóság a korábbi hasonló jogi szabályozáshoz képest határozott morális és gazdasági szankciók alkalmazására kapott törvényi felhatalmazást. A jogsértés megállapításán túlmenően joga van a jogsértés megszüntetésére vonatkozó hatósági határozatot hozni, illetve gazdasági hátránnyal járó „büntetőszankciót” alkalmazni. A szankciórendszer nagy hasonlóságot mutat a gazdaság területén a verseny, illetve a reklámszabályok megsértése esetén alkalmazható bírósági eljáráson kívüli „büntető intézkedésekkel”, hiszen mindkét esetben egy intézményesített társadalmi ellenőrzés alatt álló hatósági szervezet lép fel a jogsértések ellen, és hoz „megtorló” intézkedéseket. Miután a hatóság működése még igen rövid ideje kezdődött meg, ma ennek tényleges hatásait nehéz értékelni. Ha a társadalmi fejlődés eljut arra a szintre, hogy a jogsértés elkövetése és annak nyilvánosságra kerülése a társadalmi élet szereplőinek megítélését hátrányosan befolyásolhatja, ez önmagában nagyobb visszatartó erő lehet, mint a gazdasági jellegű bírság kiszabása.

A külön hatósági eljárás mellett, önállóan vagy a hatósági határozat elleni jogorvoslati eljárásban rendelkezésre áll a független bírósági eljárás lehetősége a jogaiban sértett magánszemély, illetve az őt képviselő érdekvédelmi szervezet számára. A bírósági eljárás alapja lehet egyrészt az egyén személyiségi jogainak sérelme, másrészt egyes tételes jogi normák – az épített környezet létrehozására irányuló hatósági eljárások szabályait tartalmazó építészeti, műszaki előírások – megsértése esetén a jogsértés következtében okozott károk megtérítése, illetve a jogsértéssel létrehozott állapot megszüntetése. A személyiségi jogok megsértése természetesen sokkal általánosabb, szubjektívebb kategória, mint a tételes jogi normák valamely intézkedéssel, vagy intézkedés elmulasztásával történő szándékos vagy gondatlan megsértése, ezért a személyiségi jogokat érintő jogsértések

bizonyítása lényegesen bonyolultabb és árnyaltabb. A jogsértések tekintetében valaminek tevésére vagy tűrésére való kötelezés, illetve a jogsértő magatartás megszüntetése gyakran együtt jár az okozott vagyoni vagy nem vagyoni kár megtérítésének igényével is, természetesen abban az esetben, ha a károsult konkrétan megnevezhető. Azokban az esetekben, amikor a jogsérelem nem, vagy nem csupán konkrétan nevesíthető személyt vagy személyeket érint, hanem meghatározhatatlan számú, de jellemzőiben meghatározható személyek csoportját, nyilván nem jöhet szóba a kártérítés, legfeljebb a jogsértő állapot megszüntetése, illetve a további jogsértés megtiltása.

A hazai joggyakorlatban ma még igen csekély azon jogesetek száma, amelyek a fogyatékossgal élők emberi jogainak megsértésével kapcsolatosan kezdeményezett eljárásokban indultak, illetve zárultak le. Magánszemélyek, illetve a mozgássérültek érdekvédelmi szervezetei által mintegy tizenöt olyan eljárás indult meg, amely az építési törvény tételes rendelkezéseinek, vagy súlyosan mozgássérült személy személyiségi jogainak, egy esetben pedig vak személy személyiségi jogainak megsértése alapján kér bírósági jogorvoslatot. Az eddig jogerősen lezárult – a fogyatékos emberek szempontjából eredményesen elbírált – esetek értékelése azt bizonyítja, hogy elindulhat egy olyan jogérvényesítő folyamat, amely elsősorban figyelemfelkeltő hatása miatt sokat segíthet az emberi jogi jellegű jogsértések megakadályozásában.

Természetesen a jogi eljárás mellett legalább ennyire, vagy még ennél is fontosabb a társadalmi tudat fejlesztése, amely pozitív oldalról megközelítve a közös társadalmi érdekek megvilágításával segíthet abban, hogy a fogyatékossgal élők emberi jogai ne csak a jogi deklarációk szintjén, hanem a hétköznapi életben is spontán, a társadalom által elfogadott módon érvényesüljenek. A jogérvényesítésben meghatározó szerepet kell betölteniük a fogyatékossgal közvetlenül vagy közvetve érintett embereknek, illetve az őket képviselő szervezeteknek, de a társadalom más rétegei sem mentesülhetnek ennek a kérdésnek az emberi jogi alapon történő kezelésétől, hiszen az emberi jogok általános érvényesülése a társadalom valamennyi tagjának létérdeke.

dr. Hegedüs Judit Veronika – dr. Hegedüs Lajos

Hátrányos megkülönböztetés az egészségügyben

A legjobb egészségi állapot eléréséhez való jog egyike az alapvető emberi jogoknak. A lakosság egészségi állapotának magas színvonala nagyon fontos eleme az adott ország humán tőkéjének és előny a nemzetközi versenyben. Az egészségi állapot javítása nem képzelhető el megalapozott nemzetközi, nemzeti és regionális politikai stratégiák nélkül – olvasható az Egészségügyi Világszervezet 1998-as közgyűlésén elfogadott „Nemzetközi nyilatkozat az egészségről” című dokumentumban. Az Európai Unió Alapvető Jogok Kartájának 35. cikke kimondja: *„Mindenkinek joga van a megelőző egészségügyi ellátás igénybevételéhez, joga van továbbá az orvosi kezeléshez.”*

A fogyatékos embereket azonban nap mint nap hátrányos megkülönböztetés éri az egészségügyben, nem jutnak hozzá a megfelelő egészségügyi szolgáltatásokhoz, ellátásokhoz. Magyarországon az egészségügyi ellátórendszer nem készült fel a fogyatékos emberek gyógyítására, ápolására: sok esetben olyan vizsgálatokra küldik őket, melyek kivitelezhetetlenek az állapotuk miatt, kórházi kezelésük alatt neveltség tárgyává teszik, emberi méltóságukat megsértik. A következőkben ismertetett strukturális problémák legtöbbször nem történt kivizsgálás, de még csak hivatalos bejelentés sem, csupán az érintett emberekben keletkezett maradandó károsodás. Csoda, ha nem érzik magukat a társadalom teljes jogú tagjainak?

Vidéki mozgásszervi rehabilitációs osztály olyan épületben működik az emeleten, ahol nincs lift. A betegek mozgatását, kezelésekre szállítását – ha éppen van elég – beteghordók végzik az emeletek között, ami megalázó és balesetveszélyes a sérültek nézve, embertelen a beteghordókkal szemben. Ha a beteghordók közül valaki hiányzik, elmarad a kezelés, a beteg nem tudja elhagyni azt a szintet, ahol a szobája van.

Az egyik fővárosi mozgásszervi rehabilitációs osztályon egyetlen olyan lift működik, amelybe kerekesszék is befér. A lift gyakran napokra elromlik, megjavíttatásához nincs pénz, a lift üzemképtelensége alatt a betegek nem tudnak lemenni az udvarra, illetve az alagsorban lévő tornaterembe és más kezelőhelyiségekbe. Az osztály elsősorban a gerincsérültek ellátását végzi, majdnem mindenki kerekesszéket használ.

Számos rehabilitációs osztályon olyan sűrűn vannak az ágyak a szobában, hogy a kerekesszékek nem férnek el a két ágy között. Külön kell hívni a nővért vagy a beteghordót (ha éppen van), hogy a folyosón lévő kerekesszékekhez egy keskeny szobai vécére történő átültetés után kivigye a beteget, ahol újra átülteti a kerekesszékekbe, majd visszafelé ugyanezt megteszi. Természetesen az egészségügyi személyzet „morog”, ha a kedves beteg netán naponta többször szeretne önállóan (kerekesszékekkel) közlekedni, „rehabilitálódni”, a szobatársakon kívül mással is beszélgetni. A megjegyzések: „Maradjon az ágyban, nincs jó helye?”, „Már megint hová akar menni?” Egy idő után a rehabilitálandó beteg feladja és marad az ágyban, letargiában. Másik szoba, ahol ritkábban vannak az ágyak, az ápolók rendszeresen a szobában hagyják a szobai vécét (gyakran kiürítetlen vödörrel), a mosdatót, a kötöző állványt, emiatt nem lehet kerekesszékekkel közlekedni. Ha bárki szól, durva leborongolás a válasz: „Ez nem szálloda, ahol parancsolgatni lehet a személyzetnek, örüljön, hogy itt lehet, nincs nekem időm arra, hogy kivigyem, utána meg újra behozzam!”

Rehabilitációs osztályon „koedukált” vécé és fürdőszoba van: a vécébe szemből épphogy befér a kerekesszék, de az ajtót nem lehet becsukni, ezért levették az ajtókat, és helyette lepedőt akasztottak fel. A vécén nincs ülőke, nincs papírtartó – így papír sincs, azt a beteg hozza magával. A közös fürdőben a felakasztott lepedőket nem húzzák el, mert a fürdető személyzetet zavarja az átjárásban. A különmű vagy éppen egynemű betegek meztelenül (aki tudja használni a kezét, betakarozik a törülközőjébe, aki nem, pucéran) várnak a fürdetésre, és „gyönyörködnek” egymás látványában. A nővérek sietnek, mert egynek mintegy húsz beteget kell lefürdetnie. „Futószalagon” működik minden, nincs idő az esetleges fájdalmak, egyéni óhajok teljesítésére (néhány nővér külön pénzért azért hajlandó „extra” kívánságokat is teljesíteni: például a decubitus környékét ne forró vízzel mossa le). Körülbelül negyven betegre jut egy vécé, akinek nem megy gyorsan a széklet – a gerincsérültekre ez jellemző –, inkább hetente egyszer beöntéssel jut hozzá a megkönnyebbüléshez.

Minden embernek joga van követelni az emberi jogait és megkövetelni, hogy azokat védelmezzék, tartsák tiszteletben és érvényesülésüket garantálják. Amikor az emberi jogokért emelünk szót, senki sem állítja, hogy különleges bánásmódot kérünk vagy olyasmit, amit nem érdemeltünk ki.

Diszkriminációs esetek

Foglalkoztatás

Egy autoimmun betegségben szenvedő nő rokkantnyugdíjasként dolgozik régi munkahelyén. Állapota miatt egyre gyakrabban jönnek rá rosszulletek, ám csak annyit lehet táppénzen, amennyi hivatalosan jár, azaz egész évben tizenöt munkanapot.

A nő sokszor kénytelen fizetés nélküli szabadságra menni, legutóbb például három hétre. A gyakori és hosszú távollét munkáltatójának nem tetszik, és semmilyen ésszerű alkalmazkodásra nem hajlik. „Tudja, hányan vannak, akiket fölvehetnék a

maga helyére?” – jegyezte meg legutóbb a cég vezetője az udvaron, ahol a dolgozókon kívül idegenek is tartózkodtak. A nő nagyon megaláztattnak érzi magát. Fél, hogy a sok feszültségtől romlik az állapota és elbocsátják. Alacsony a nyugdíja, szüksége van minden forintra. Hatvanévesen, fogyatékosan ki alkalmazná őt?

Egy főiskolai végzettségű mozgáskorlátozott nő álláshirdetésre jelentkezett. A telefonban nem említette, hogy kerekos székes. A hirdetésben leírt feltételeknek megfelelt – gondolta ez számát. A cégnél nagyon meglepődtek, amikor kiderült, hogy egy kerekos székes ember jött állásinterjúra. Nem a tudására, képzettségére, rátermettségére voltak kíváncsiak, hanem egyfolytában

az akadályokat sorolták neki és közben kérdezték: „Ezt meg tudja csinálni?” A humán erőforrás-menedzser elszóla magát: itt még nem dolgozott mozgássérült, és nem tudja, hogyan fogadnák a munkatársak. Pár napra rá a nő elutasító választ kapott: betöltötték az állást. Ám a cég hirdetését újra látta a napilapokban.

Egy fiatal rokkantnyugdíjas nő állást kapott az egyik rehabilitációs cégnél, amelyik könnyű munkára keresett megváltozott munkaképességű embereket. Rövid idő alatt kiderült azonban, hogy a kft. vezetői olyan munkát akarnak a dolgozókkal elvégeztetni, amit állapotuk miatt képtelenek megvalósítani. Emellett teljesítményhez kötötték a munkát, pedig jelentkezéskor nem ebben állapotuk meg. A munkakörülmények sem voltak megfelelőek, azt is szabályozták, milyen időközönként mehetnek véére. Sőt, fizetésük kevesebb pénzt kaptak, mint amennyi a szerződésükben szerepelt, illetve a borítékon feltüntettek. Az üzemvezető folyamatosan megfélemlíti őket, és úgy beszél velük, mint egy kutyaival. Az igazukért nem mernek kiállni, mert attól félnek, hogy elküldik őket.

Egészségügy

Egy 34 éves nő néhány éve súlyos autóbalesetet szenvedett, mindkét lábát amputálták. Nőgyógyászati panaszai voltak, ezért férje rábeszélte, hogy menjen el méhnyakrák-szűrésre is. A nő aggódott, vajon lesz-e, aki felsegíti őt a vizsgálóasztalra. Félelmei beigazolódtak. Már a folyosón lekezelő módon beszélt vele az asszisztens: „Nincs segítő, aki feltegye magát az asztalra. Ráírom a kartonjára, hogy fekvő beteg, és akkor nem kell többé semmiféle szűrésre jönnie.” A mozgáskorlátozott nő azonban nem hagyta magát lebeszélni. Végül egy nőtársától – aki szintén szűrésre várt – és annak barátnőjétől kapott segítséget. Szégyellte magát, amikor idegen emberek előtt kellett levetkőznie.

Egy kerekesszékes férfi bokatorést szenvedett, mentővel szállították röntgenre a kórházba. Mivel a lába sokszor leesik a kerekesszék lábtartójáról, főleg, ha gyorsan tolják, megkérte a mentősöket, hogy figyeljenek erre oda. A röntgen végeztével szólt, hogy adják rá a cipőjét, de a mentős közölte: „Teljesen felesleges, ugyanis kerekesszékben ül, nem fog megfázni, amíg kiérünk a kocsig.” A mozgássérült férfi lába leesett a tartóról, az udvar betonja lehorzsolta lábfejről a bőrt.

Amikor szóvá tette, a mentős csak legyintett. Napokig kellett cserélnie lábán a kötést, mert a seb elfertőződött.

Egy nyolcvanéves súlyosan mozgássérült férfi egyedül él a házában. Utóbbi időben többször lett rosszul, előfordult, hogy eszméletét veszítette. Ismerősei azt ajánlották neki, kérjen házi segélyhívó jelzőrendszert: ha gond van, azonnal segítségére sietnek. Az idős férfinak ehhez háziiorvosi igazolást kellett kérnie, melyet a doktornő csak pénzért volt hajlandó kiállítani, pedig az igazolás ingyen járt volna neki. Természetesen nyugtán sem adott az összegről.

Oktatási, nevelési intézmény

Egy kerekese székben ülő nő két iskolás gyermeket nevel. A tanintézet azonban nem akadálymentes, nem jut be az épületbe, így gyermekeit csak a kapuig kísérheti. Szülői értekezletre sem járt, a két osztályfőnökkel a kapuban beszélte meg gyermekeinek jegyeit. Néhány alkalom után a mama azt érezte: kényelmetlen a tanárnőknek esőben, szélben kint álldogálni, gyorsan túl akarnak lenni az egészen. Ezért az édesanya egyre ritkábban kereste meg őket. Nem ment el az anyák napi ünnepségre sem, hiszen nem volt senki, aki felvitte volna a lépcsőn.

Másnap a kisebbik gyerek sírva ment haza. A tanító néni azt kérdezte tőle az osztálytársak előtt: „Anyád nem volt kíváncsi, milyen verssel akartad köszöntenit?” Azóta is többször tesz sértő megjegyzéseket a gyerekre.

Egy enyhén mozgássérült roma nő két fogyatékos gyermeket nevel egyedül. A gyerekeket szeretné óvodába járatni, mert lenne munkája, azonban egyiket sem veszik fel, pedig a nagyobbik fiú „csak” hiperaktív. Az óvoda vezetője arra hivatkozik, hogy nincs konduktoruk. Másoktól azonban azt hallotta: a vezetőnő nem szeretné, ha az ő óvodájába roma gyerekek járnának, akik ráadásul fogyatékosak is.

Egy fiú integrált általános iskolában tanult, lévén, hogy a településen egyetlen iskola volt. Amikor kirándulni mentek, őt sosem vitték magukkal, mert nem „tudtak” kísérőt adni. „Te nem is élveznéd a sok utazást meg a városnézést!” – mondta a fiúnak az osztályfőnök.

Egy nyolcéves látássérült kislány többségi iskolába jár. Ám nem könnyű neki: nem biztosítanak számára speciális eszközöket, és a tanítónő sem

türelmes mindig hozzá. Nagyítóra lenne szüksége, a dolgozatírásnál pedig több időre. Amikor a mama ezt szóvá tette, az volt a válasz, hogy vegyenek maguknak, ha kell. A kislány lassabban olvas, ezért sokszor kap sértő megjegyzést a tanítónőtől: „Nem tudnál kicsit gyorsabban olvasni? Örökké rád várunk, nézd meg, a többiek már unatkoznak!” Ráadásul nem mentették fel tornából, pedig egy látássérült gyermeknek igen veszélyes hajolnia, labdáznia, ugrálnia.

Integrált bölcsődébe jár néhány mozgássérült kisgyerek. A fejlesztő pedagógus azonban rendszertelenül jár. A szülők különböző kifogásokat kapnak: a pedagógus beteg, messze lakik, nem ér rá, mert sok munkája van. Mit tehet a szülő? Igyekszik „meghúzni” magát. Így is elhangzott már a bölcsőde vezetőjétől, hogy ha nem tetszik, menjenek máshová, ők ennyit tudnak vállalni. Néhány szülő át is vitte gyermekét egy másik településen lévő bölcsődébe, ami költsége-sebb ugyan, de a gyermek fejlődését fontosnak tartják.

Szociális ellátás

Egy roma származású férfi alkalmi munkákból tartotta el feleségét és három gyermekét. Sokat dolgozott, keresetéből összegyűjtött annyit, hogy vett egy kis házat. Egy éve a férfi infarktust kapott, részlegesen lebénult. Mivel a háza

100-150 méterre áll a szilárd burkolatú úttól, elektromos kerekés székét csak száraz időben tudja használni. Esős időben a nagy sár miatt még a mentő sem közlekedik az utcában, sürgős esetben nem tudja őt ellátni. A roma férfi kérte az önkormányzat segítségét, de elutasították. Nem akart ő tőlük aszfaltozott utat, csak a településen felszedett járdalapokat, vállalva, hogy családi összefogással elkészítik a bejárót.

Szociális intézmény

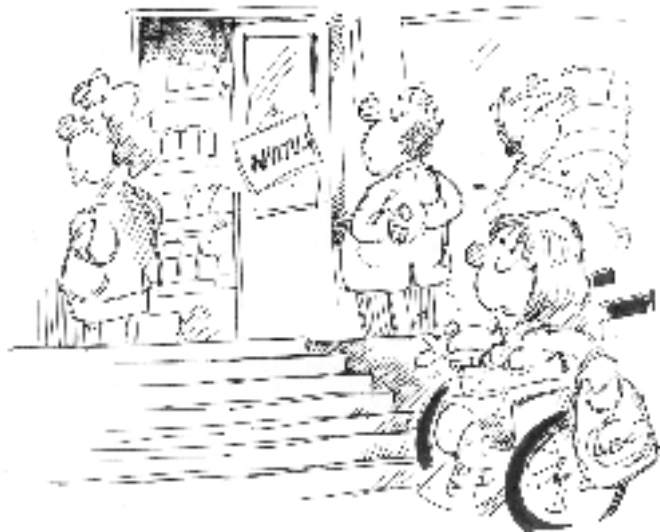
Egy 35 éves halmozottan (mozgás és enyhe értelmi) fogyatékos férfi otthonban él. Az egyik ápolónő rendszeresen megalázza őt. Reggelente az ébresztés után egy hirtelen mozdulattal lerántja a fiatalemberről a takarót, aki még alszik, és alpári megjegyzéseket tesz álló péniszére: „Csinálj már vele valamit, ne gusztustalankodj!” A szobában természetesen mások is tartózkodnak, mindenki hallja a durva megjegyzéseket. Amikor a fiú sérelmezte, hogyan bánnak vele, illetve társaival, az intézményvezető ráordított: „Ha sokat jár a szád, kiváglak innen, és mehatsz, ahová akarsz!”

Egy vidéki lakóotthonban a személyzet egyre jobban elhanyagolta az ott élőket: nem takarítottak megfelelően, és a ruháikat sem mosták ki. Ezenkívül sértő szavakkal illették őket. Amikor az intézményfenntartó tudomást szerzett az esetről, minden dolgozónak felmondott. Pár nappal később az elbocsátott munkatársak visszamentek a lakóotthonba, és azzal köszöntek el: „Mi rég másutt leszünk, amikor ti még mindig kerekés székben fogtok rohadni.”

Egy 32 éves súlyosan mozgáskorlátozott férfi fogyatékosok nappali intézményébe jár. A bent töltött idő azonban rémálom számára, szakszerű ellátás helyett nem törődnek vele. Szótlánul, magányosan telnek a napjai. Reggel kilenctől ebédig a kerekesszékekben ül a fal mellé állítva. Ebédkor az asztalhoz tolják, és ezután délután háromig ott hagyják. A szülők többször kérték a vezetőt, biztosítsanak valami értelmes foglalkozást a fiuknak. Segítsék mozgásfejlését is, hogy ne épüljön le fizikailag: ne ültessék kerekesszékekbe, mert képes botal közlekedni. A válasz minden alkalommal ugyanaz: minek foglalkozzanak vele, úgysem képes semmire, hiszen nagyon fogyatékos. Ő már nem fog fejlődni, minek kínozzák. Még a háromlábú botját is elteszik reggelente az ápolók, mert „balesetveszélyes”. A fiatalember néha már olyan mély letargiában van, hogy alig tud megszólalni, csak sír.

Közlekedés, vásárlás

Egy 18 éves halmozottan sérült lány vásárolni indult a közeli boltba. Anyjának akart segíteni, aki otthon feküdt betegen. A boltba több lépcső vezetett, elektromos kerekesszékekkel nem tudott bejutni. Megállt a bejáratnál és várta, majd csak kijön egy eladó. Hosszú idő telt el, amíg észrevették. Mivel nehezen kommunikál, az eladó nem értette meg. A lány többször elismételte, mire van szüksége, de az eladó egy szót sem értett belőle, és dühösen faképnél hagyta. A lány kénytelen volt dolgvégezetlenül hazamenni.

Egy lakóotthonban élő fiatal kerekese székű lány két sorstársával együtt elindult vásárolni. Az egyik boltba mindhárman bementek, mert együtt akarták eldönteni, mit vegyenek aznap vacsorára. A bolt tulajdonosa először csak megjegyzéseket tett, hogy a három kerekese székű nagyon sok helyet foglal el, nem fér el tőlük a többi vevő. Majd kis idő múlva igen nyersen távozásra szólította fel őket. A lányok nem mentek ki, mondván nekik is joguk van vásárolni, és különben sincs tele az üzlet. A boltvezető másnap felhívta a lakóotthon vezetőjét, és kérte: tiltsa meg, hogy egyszerre több kerekese székű menjen hozzá vásárolni.

Egy látássérült férfinak sokszor kell Budapestre utaznia, ilyenkor a metrót is igénybe veszi. Több alkalommal előfordult, hogy hiába kérte meg a jegyellenőroket, segítsenek neki a mozgólépcsőn lemenni. Ők arra hivatkoztak, hogy nem szabad elhagyniuk a munkaterületüket, és azt tanácsolták, inkább közlekedjen busszal vagy villamossal. A látássérült férfi nem látja, melyik lépcső megy felfelé és melyik lefelé. Félt, hogy emiatt baleset éri. Nem érti: miért nem lehet bmondani, vagy más módon jelezni a mozgólépcsők mozgásának irányát, hogy a látássérült emberek is biztonsággal eligazodhassanak.

Kultúra, társas élet

Egy diplomás kerekes székes nő az egyik kereskedelmi csatorna kvízműsorába jelentkezett. Bemutatkozásakor elmondta, hogy mozgáskorlátozott, de az ügyintéző azt válaszolta: nem gond. Amikor behívták próbafelvételre, kiderült, hogy már a stúdióba is több lépcső vezet fel. Rá is ripakodott a stáb egyik tagja: miért nem közölte előzetesen, hogy mozgássérült, akkor nem hívták volna be. A nő azt kérte, hadd próbálja meg, hiszen egyetemet végzett ember, nagy lexikális tudással rendelkezik. A próbajáték jól sikerült, úgy gondolta, nem lesz akadálya, hogy játsszon. Kint a folyosón épp a többi résztvevővel beszélgetett, amikor elment mellette a műsor két operátora. Az egyik hangosan megjegyezte: „Mit képzelsz magáról? Csak nem gondolta komolyan, hogy majd egy nyomorékot engednek a képernyőre?!” Másnap a nőt felhívták, hogy a játéka nem volt megfelelő, így nem kerülhet képernyőre.

Egy kerekes székes fiatalember épp barátaival egy diszkóban akarta megünnepelni születésnapját. A társaságból néhányan már bementek, de őt a biztonsági őr megállította: nem mehet be, mert a diszkóban nincs több szabad hely. Közben fiatalok érkeztek, fiúk és lányok, akik viszont minden gond nélkül bejutottak. A mozgássérült fiatalember szóvá tette: úgy látszik, mégis van szabad hely. A biztonsági őr azt válaszolta: „Nem nézne ki jól a diszkóban egy kerekes szék, meg azzal táncolni sem lehet.” A párbeszéd végére kijöttek a mozgássérült fiatalember barátai, és elmentek egy másik szórakozóhelyre.

Tartalom

LÉPÉSEK PROGRAM: küzdelem a hátrányos megkülönböztetés ellen	3
Diszkriminációs irányelvek	3
Küzdelem a fogyatékos emberek hátrányos megkülönböztetése ellen	6
Tudatosság növelése, önálló, nyilvános, célzott, szakmai munkacsoport létrehozása	8
Tudatosság növelése a diszkrimináció áldozatainak körében	10
Tudatformáló előadások az „elkövetők” számára	10
Nyilvánosság	11
Stigmák, babonák, előítéletek	13
A változás erkölcsi felelősségünk: emberi jogi értékek és a „láthatatlan” fogyatékos	15
Emberi értékek	15
Emberi méltóság és a fogyatékos	16
Autonómia és térdnyitás az emberi szellem kiteljesedésének	16
Szolidaritás	17
Egyenlőség – a különbözőség mint érték	17
Esélyegyenlőség, egyenlő bánásmód	22
Egyenlő bánásmód és a fogyatékos személyek emberi jogai	22
A fogyatékos kérdés és az Európai Unió	23
Jogi szabályozások Magyarországon	26
Hátrányos megkülönböztetés az egészségügyben	29
Diszkriminációs esetek	31